

Erhan AFYONCU*

Değerli Belediye Başkanım,
Kıymetli Rektörlerimiz,
Değerli meslektaşlarım,
Kıymetli öğrenci kardeşlerim,

Tabi Türkiye, son 30 yılda birçok alanda ilerledi. Fakat maalesef en eksik kaldığımız yön, kültür alanı kaldı. Kültür alanı, ulaşım gibi, diğer alanlar gibi, Türkiye’de ilerleyen alanlardan birisi maalesef olmadı. İnşallah, mahalli idarelerin desteğiyle ve üniversitelerin de kendi bölgesine katkılarıyla bu alanda gelişecek diye düşünüyoruz. Fakat bu alandaki eksikliğin farkına varılması lazım. Yani nasıl Ahmet Nezh Galitekin Bey, ömrünü kitaba adadıysa, devletin de bu yönde bir politikası olması lazım, bir kültür politikası olması lazım. Maalesef bu durum, Cumhuriyet döneminde zaman zaman ön plana çıkan, zaman zaman da ihmal edilen bir husustur. Tabi böyle bir kültür politikanız eksik olunca ne oluyor? Bakın, 20 Haziran 2002 yılında Meclis’te bir kanun kabul edildi. İçel şehrinin ismi, Mersin olarak kabul edildi. Aynı Kocaeli gibi merkezi olmayan bir yeri Mersin de. Merkezin ismi, Mersin’di; ilin ismi İçel’di. Yani buradaki İzmit ve Kocaeli’nde olduğu gibi... İçel, Selçuklular zamanından kalma öz Türkçe bir isimdi. Ama maalesef bizzat Mersin Milletvekillerinin teklifiyle Türkçe, öz Türkçe bir isim değiştirildi. Tarih ve kültür bilen bir milletvekili bunu yapmaz. Yani bu, Mersin Milletvekillerinin çok büyük bir günahıdır, tarihî bir günahıdır bana göre. Kocaeli’nde biz böyle bir şey duymadık, gururla taşıyorlar. İnşallah, gelecek mahalli idareciler de aynı Mersin’de yapılan hataları burada yapmazlar. Yani siz, bir Türkçe ismi alıyorsunuz, tarihî bir ismi alıyorsunuz (Selçuklular ve Osmanlılar zamanında alınmış bir ismi), 19. yüzyılda ortaya çıkmış Mersin ismiyle değiştiriyorsunuz. Bu tamamıyla dediğimiz gibi tarihî değerleri bilmemezlikten kaynaklı bir husustur.

Osmanlı Devleti ve Osmanlı hanedanı Osman Gazi’nin kurduğu hanedan tek başına kurulmuş değildi. Bir de kurucu aileler vardı. İşte bunlardan birisi Akça Koca’ydı. Bir diğeri Karamürsel’di. Bir diğeri Evronos Gazi’ydi. Bir diğeri Köse Miha’l’di. Yani devlet, Osman

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi.

Gazi ve onun silah arkadaşları (ki bunlar kurucudur, devletin kurucu babalarıdır) ile birlikte kurulmuştur. Ve Fatih Sultan Mehmet döneminin sonlarına kadar bu kurucu aileler, devletin yönetiminde önemli ölçüde söz sahibidir. Fakat Fatih Sultan Mehmet zamanında, merkezî idarenin kuvvetlenmesiyle birlikte bu kurucu aileler yavaş yavaş devlet yönetiminden uzaklaştırılmışlardır; fakat varlıklarını çoğu günümüze kadar devam ettirmiştir. Ve bunların isimleri de yerel olarak birçok yerde kalmıştır. Yani Kocaeli'nde olduğu gibi, Karamürsel'de olduğu gibi, Konuralp'de olduğu gibi bunların isimlerini her yerde buluyoruz.

Tabi burada mahalli tarih araştırmalarının önemli unsurlarından birisi de insan. Mesela bizim en çok, sık karşılaştığımız ve birçok meslektaşımızın da en çok üzerinde durduğu iki şeyi sorar insanlar. Birincisi; kendi soy-soplarını sorarlar. Biz nerden gelmişiz? Biz kimiz? vb. sorularını yöneltirler kendilerine. Hatta bizim burası gayrimüslim mahallesiymiş, işte burası Kafkas göçmeniymiş derler. Fakat bilmiyor insanlar; çünkü Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kültürel kopukluk maalesef birçok yerde bu kopmayı gerçekleştirmiştir. İkincisi; kendi mahallelerinin mahalli bölgelerinin tarihine meraklılık ederler. Tabi bunların hepsinin gerçekleşmesi, özellikle biz Osmanlı tarihçilerinin yaptığı araştırmalarla ortaya çıkıyor.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde, Osmanlı araştırmaları oldukça gelişti ve mahalli tarih araştırmaları da gelişti. Ve bunların özellikle arşiv kaynaklı olarak gelişmeleri son derece önemlidir. Çünkü çok geniş; yalnız Türkiye'deki Türkler için değil Osmanlı hâkimiyetinde yaşamış 20 küsur devletin toprakları için de birinci derecede kaynaklar Osmanlı arşivleridir. Ve bunlar çok sistematize bir şekilde incelenmektedir.

Osmanlı'nın kurulduğu dönemlerde 4 bölge bana göre son derece önemlidir. Bunlardan birisi Kocaeli'dir. Bir diğeri Bursa ve civarı Hüdavendigar bölgesidir. Bir diğeri Eskişehir-Sultanönü, bir diğeri de Çanakkale-Gelibolu'dur. Bu 4 bölge sadece mahalli tarih değildir. Bu 4 bölgenin incelenmesi aynı zamanda Osmanlı'nın kuruluşuna ve kuruluş yıllarına ışık tutacaktır. Mesela Bursa, Özer hocamız ve rahmetli Ömer Lütfü Barkan'ın çalışmalarıyla oldukça incelenmiş bir bölgedir. Gelibolu, Kocaeli ve Eskişehir maalesef aynı teferruatla incelenmedi. Buraların incelenmesi mahalli tarih araştırmalarının yanı sıra Osmanlı'nın kuruluşundaki karanlık noktaları da ortaya çıkaracaktır. Çünkü Osmanlı'nın kurulduğu zaman yazılmış kaynaklar elimizde çok az. Yani 3 tane Arap seyyahla, 4 tane Bizans kroniğin verdiği çok az bilgilerden hareket ediyoruz. Osmanlı'nın kuruluşuna dair asıl önemli kaynaklar, çok geç bir tarihte (1481'den sonra II. Beyazıt döneminde) yazılmıştır ve karışıktır. O yüzden bu arşiv belgelerinin incelenmesiyle birlikte Osmanlı'nın kuruluş dönemine ait bu mahalli bölgelerde yapılacak araştırma, oradaki kurucu unsurları ve diğer teferruatı da ortaya çıkaracaktır. Özellikle bunların üzerinde durmamız gerekiyor. Kocaeli de bunlardan birisidir.

Tabi elimizde dediğimiz gibi önemli materyaller var. 15 ve 16. yüzyıllardan itibaren tarihçi arkadaşlarımızın da çok iyi bildiği tahrir defterleri adı verilen mufassal, icmal ve evkaf olarak üçe bölünen tahrir defterleri, çok zengin bir veri ağı sağlamaktadır. 1431 yılından başlar bu tahrir defterleri, 1590'lı yıllara kadar III. Murad dönemine kadar gelir. Yaklaşık 150 yıl bu defterlerden teferruatlı olarak öğrenmek mümkündür. Yani o bölgedeki mahalleleri, kaba olarak nüfusu, üretilen ürünleri, o bölgede beslenen hayvanları vs. birçok şeyi oradan öğrenmek mümkündür. Bu kaynaklar 1980'li yıllardan itibaren çok kullanılmaya başlandı. Benim öğrencilik yıllarımdan itibaren Türkiye'de bir şehir tarihi yazma hevesi gelmişti insanlara. Tabi bu defterleri ilk kullananlar Ömer Lütfü Barkan ve Halil İnalçık'tır. Daha sonra rahmetli Nejat Göğünç hocamızdır. Rahmetli hocamızın Mardin üzerine yaptığı çalışma, ilk ve öncü çalışma olmuştur. Daha sonra rahmetli İsmet Miroğlu'nun, Özer Ergenç hocamızın, Ferudun Emecen ve Mehmet Ali Ünal gibi hocalarımız

tarafından Harput, Manisa, Bursa, Ankara gibi birçok şehrin tarihi yazılmaya başlandı. 80'li yıllarda ise üniversitelerde çok yoğun olarak 15 ve 16. yüzyıllarda Tokat'tan Gelibolu'ya, Urfa'dan Maraş'a her yerin tarihi yazıldı. Tabii burada önemli problemler vardı. Zaman zaman biz bunu dile getirdik. Yani bilgi, ham mamul bilgisi olarak kullanıldı bu defterlerde. Lakin işlenmesi tam istediğimiz ölçüde olmadı. Araştırmaların önemli hususu da şudur: Bunların bir araya getirilerek imparatorluğun genel perspektifinin çıkarılması lazım; fakat metodoloji olarak birbirleri arasında problem olduğu için genel bir çıkarım maalesef söz konusu olamadı. Çünkü bizim tarihçiler olarak fen bilimleri gibi test yapma şansımız yok. İyi bir metodolojiye sahip değilseniz ve eleştirel süzgeci kullanmıyorsanız yaptığınız araştırmalar maalesef ilmî olmaktan uzaklaşıyor.

16. yüzyılın sonlarında devlet, kendini yeni şartlara göre adapte etti. Dünyada aynı ekonomiden nakdi ekonomiye geçilirken devlet de Tımar Sistemi'nin yerine İltizam Sistemi adı verilen yeni bir sisteme geçti ve yeni bir sayım türü çıktı karşımıza. Bu, avarız adını verdiğimiz avarız defterlerinin mahalli tarih araştırmalarında kullanacağı yeni bir yöntemdi. 17 ve 18. yüzyıllarda da bu defterler vasıtasıyla mahalli tarih araştırması yapmamız mümkün oldu. 19. yüzyılda ise özellikle Tanzimat döneminde temettuat defterleri, II. Mahmud döneminde de 1831'den itibaren nüfus defterleri tarihçilerin önünü açan önemli materyallerdir. Nüfus defterleri yakın zamana kadar arşivde kapalıydı. Öyle ki yıllarca biz bunun kavgasını verdik. Çünkü bunlar son derece önemli defterlerdi. Özellikle soy sop araştırmalarında ve aile lakaplarının bulunduğu için bu defterlerde sabit aileler için aile kimliklerini ortaya çıkaran defterlerdi. Bu defterler de yaklaşık 5-6 yıl kadar önce Osmanlı Arşivi tarafından açıldı. Fakat 1831'den sonraki sayımlar hala kapalı. Nüfus Genel Müdürlüğü'nde bunlar bulunuyor ve bunların da araştırmalara açılması lazım. Çünkü bunlar hem mahalli araştırmalar için, hem de aile kimlikleri için son derece önemli veriler içeriyor ve bu defterler günümüzde yayınlanmaya başladı. Günümüzde Karadenizli arkadaşların öncülüğünde Trabzon, Rize ve Giresun'un nüfus defterleri yayınlanmaya da başlandı. Aynı şekilde birçok belediye ve valilik verdiği destekle bu nüfus defterlerinin yayını teşvik ediyor ve bunlar son derece önemli defterler. Yani bu defterler yayınlandığı zaman en azından şunu görüyorsunuz: En azından insanlar dedelerini bulabiliyorlar.

Tabii mahalli tarih araştırmaların bir diğer önemli kaynağı şer'îye sicilleridir. Şer'îye sicilleri, Osmanlı döneminde tutulan mahkeme kayıtlarıdır. Bu kayıtların 30 bini kadar günümüze ulaşmıştır. Yurt dışında önemli ölçüde Şam'dan Üsküp'e kadar her yerde bulunabilir. Fakat bu kayıtlar bazı bölgelerde eksiktir. Mesela Kocaeli bölgesinin şer'îye sicillerinin çoğu yoktur. Mesela Kayseri ve Bursa, Fatih döneminden itibaren bu mahkeme kayıtlarına sahiptir. Bunlar mahalli tarihçiler için vazgeçilmez bir unsurdur. Fakat maalesef bizim tarihçilerimizin şöyle bir eksikliği oldu. Bu bütün verilerin bir arada kullanılıp tahrir defterinden temettuat defterine kadar ulaşan sürecin birlikte yazılması lazım. Fakat tarihçiliğimizdeki Yeni Çağ-Yakın Çağ tarihi ayrımı, bunu gerçekleştirmedi ve mahalli tarih araştırmaları genelde yarım bırakıldı. Bunu tam olarak yapanlar var mesela Feridun Emecen'in Bulancak araştırması bu şekildedir. Fakat Mesela Afyon'un 15-6. Yüzyılı çalışılıyor. Birisi gidiyor 19. Yüzyılı çalışıyor. Baştan sona ele alınması lazım. Maalesef tarihçiliğimizdeki eksik hadiselerden biri bu oldu.

Kocaeli'de bu mahalli tarih araştırmaları sırasında ön plana çıkan illerden biri oldu. Ahmet Güneş arkadaşımızın doktora tezi "16-17. yüzyıllar arasında Kocaeli" bu duruma en güzel bir örnektir. Tabii Kocaeli'nin arşiv kayıtları, maalesef 1523 yılından itibaren başlıyor. 1523 yılında, 17 mahalleden oluşan bir il olarak görüyoruz Kocaeli'yi. 16'sı Müslüman, 1'i Gayrimüslim hane ve yaklaşık 2000 nüfuslu küçük bir şehir. Anadolu'daki o dönemdeki diğer şehirlere bakıldığında zaman 8-10 bin nüfuslu şehirlere göre Kocaeli, ufak bir şehir.

1591'de yine 2000 nüfusu var. 1625'te 4200, 1697'de 3600, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise İzmit'in nüfus dağılımı 15.000'dir. Tabii Cumhuriyet döneminde gelişen bir şehir olmuştur İzmit.

Bu sempozyumda birçok tebliğ, Kocaeli tarihinin bir tarafından tutacak ve günümüzse kadar getirecek; fakat tüm verilerin toplanıp tek bir kitap haline getirilmesi lazım. Ben burada da en önemli görevi Kocaeli Üniversitesi'nde görüyorum.